

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ОДЕЩИНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Національні меншини посідають значне місце серед населення Одеського регіону. Їх представники, особливо такі багаточисельні та компактно розселені як росіяни, молдовани, болгары, гагаузи, а в минулому й німці, з початку землеробського освоєння степів Південної України відігравали і відіграють велику роль в історії та культурі. соціальному та політичному розвитку краю. Не зважаючи на це й дотепер їх місце в політичній системі тих держав, до складу яких вони входили, залишається мало дослідженим. Якщо етнологічні студії, що стосуються етнічних груп Одещини, доволі багаточисельні, та достатньо повно висвітлюють різні аспекти їх етнічної історії та культури, то етнополітологічних праць, присвячених ним, поки що практично не існує.

Метою нашого дослідження є розглянути ті основні завдання, висвітлення яких дозволить визначити місце національних меншин Одещини в політичній системі незалежної України, проблеми та перспективи їх подальшого етнополітичного розвитку в контексті розбудови держави.

Добре відомо, що Одеська область не лише найбільша за територією в Україні, але є регіоном, що має певні національно-культурні особливості. Особливості ці випливають в тому числі з історії цього регіону. Одеська область включає до свого складу землі принаймні трьох історичних регіонів України.

Північ Одещини є частиною історико-культурного регіону Поділля, одна частина якого до 1793 р. перебувала під владою Речі Посполитої, а інша (так звана “Ханська Україна”) до 1791 р. була у складі Османської імперії та Кримського ханства. Поділля було досить густо заселеним вже в середині XVIII ст. В кінці XVIII – на початку ХХ ст. зазначені землі входили до складу Подільської губернії Київського генерал-губернаторства (Балтський повіт).

Центральну частину Одещини складають степи, що до Яського миру 1791 р. перебували під владою Османської імперії та Кримського ханства. Інтенсивне їх заселення почалося з другої половини XVIII ст. До 1917 р. ця частина Одещини входила до Херсонської губернії Новоросійського генерал-губернаторства.

Частина північних та центральних районів сучасної Одеської області (Кодимський, Балтський, Котовський, Ананьївський, Красноокнянський райони) у 1924-1940 рр. була

включена в склад створеної тоді Молдавської АРСР, що входила в Україну, а Балта в 1924-1929 рр. була столицею цього державного утворення.

Південна частина Одещини складає окрему історико-культурну область України – Південну Бессарабію або Буджак. Цей край перебував під владою Османської імперії та кримських і буджакських татар де-факто до 1806 р., а де-юре до 1812 р. Після цього, під владою Російської імперії він входив до складу Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабської області (пізніше – Бессарабської губернії) Новоросійського генерал-губернаторства. Знане місце в історії Буджака займає і його перебування під владою Румунії у 1918-1940 та 1941-1944 рр. (а частково – Придунав'я та Припруття – й у 1856-1878 рр.)¹.

Особливості історичного розвитку регіону вплинули й на сучасний етнічний склад Одещини. Як зазначається у результатах перепису населення України 2001 р. (загальна кількість населення в Одеській області за цим референдумом становила 2 млн. 469 тис.) „Особливістю національного складу населення Одеської області є його багатонаціональність, за даними Всеукраїнського перепису населення, на території області проживали представники 133 національностей і народностей”². Одещина є регіоном, в якому 17 національностей сягають кількості більше 1000 осіб (українці, росіяни, болгары, молдавани, гагаузи, євреї, білоруси, вірмени, цигани, поляки, німці, грузини, азербайджанці, татари, греки, албанці, араби).

Така ситуація є фактично унікальною для України (схожою є строкатість національного складу населення лише в Києві). Окрім того, окремі національні меншини Одещини мають місця компактного проживання, де вони складають більшість населення або є найчисельнішою національною групою. Наприклад частка болгарського населення в Болградському районі складає 60,8 %, а другою за чисельністю національною меншиною в цьому районі є гагаузи частка яких складає 18,7 %. Болгари є також найчисленнішою національною групою у Арцизькому (39 %) та Татарбунарському районах (37,5 %). Молдавани є найчисельнішою національною групою у Ренійському районі, де вони складають 49 % населення, а росіяни у м. Ізмаїлі – 43,7 % населення³.

Дослідження національних меншин цього регіону розпочалися невдовзі після приєднання краю до Росії. Неабияку роль в цьому, зокрема, зіграв «Геродот Новоросійського краю» – А. О. Скальковський⁴. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'явилися узагальнюючі праці, присвячені історії та етнології болгарської⁵ та гагаузької⁶ етнічних груп Північного Причорномор'я. Дослідження етнокультури народів Буджаку були перервані у зв'язку з приєднанням краю в 1918 р. до Румунії та її політикою по відношенню до нерумунського населення. На Одещині плідні дослідження болгарської етнічної групи продовжив у 20-ті роки XX ст. С. І. Цветко, чие ім'я та його творчість

пізніше були забуті, в зв'язку з тим, що його було репресовано, і лише з кінця минулого століття ця особистість та його надбання почали повертатися історії⁷. Новий етап у дослідженнях національних меншин Одещини розпочався з рубежу 1980–90-х років, коли з'явилась низька праць, присвячених історії та етнології деяких народів нашого краю⁸ болгар⁹, гагаузів¹⁰, албанців¹¹, росіян¹², чувашів¹³.

Але дотепер етнологи передусім приділяли увагу дослідженню етнічної історії та традиційної етнокультури національних меншин, не торкаючись питань етнополітичного розвитку цього населення, його місця в етнополітичній структурі сучасної України. Лише деякі праці, що з'явилися в останній час, торкаються питань етнополітичного розвитку етнічних груп на Одещині¹⁴.

Справа в тому, що національні меншини мають значний вплив на динаміку політичного процесу як у регіоні, так і в країні в цілому, цей фактор, як відомо, використовується різними політичними партіями та силами для мобілізації мас у своїх корисних інтересах, але відсутність наукових досліджень не дозволяє проводити раціональну державну політику щодо національних меншин та використовувати їх політичний потенціал на користь стабільному та динамічному розвитку країни.

Потребує значних змін й законодавство України щодо національних меншин. Маючи, в цілому, прогресивний характер, воно, тем не менш, страждає декларативністю, нерозробленістю деяких ключових понять (таких як «національні меншини», «корінні народи», «національні групи» та ін.) та відсутністю механізмів їх виконання¹⁵. Вдосконалення нормативних актів, перш за все, може проводитись, враховуючі практичний досвід взаємодій органів державної влади та місцевого самоврядування з представниками національних меншин та базуючись на наукових дослідженнях їх культурних та соціально-політичних потреб, проблем та уподобань.

В контексті вивчення національних меншин Одещини в політичній системі незалежної України передусім необхідно дослідити яким чином державні органи влади (центральні, обласні, районні) та органи місцевого самоврядування враховували національно-культурні та інші потреби національних меншин Одещини. Як вирішення цих потреб відбивалося в програмах кандидатів в депутати різних рівнів, кандидатів на посади керівників місцевого самоврядування на виборах, що відбувалися у зазначений період. Простежити якою мірою ці кандидати виконували вищезгадані обіцянки після свого обрання.

Досліджуючи рівень політичної активності національних меншин Одещини потрібно визначити, зокрема, якою була явка виборців на виборні дільниці в місцях їх компактного проживання. Розглядаючи політичні уподобання виборців, можливим буде визначити

ступінь ефективності агітації різних кандидатів та її впливу на представників національних меншин регіону.

Окрім того необхідно дослідити врахування потреб національних меншин Одещини в програмах політичних партій України, в діяльності їхніх керівних органів та місцевих осередків. Слід розглянути різні форми взаємодії політичних партій та національні меншини Одещини, зокрема: чисельність представників національних меншин серед членів політичних партій; потужність та впливовість осередків політичних партій в місцях компактного проживання національних меншин.

Важливим також є розглянути роль національно-культурних товариств у політичних процесах, що відбувалися в регіону. Тут варто розглянути політику держави щодо національно-культурних товариств (в тому числі правову базу їхньої діяльності). На особливу увагу заслуговують форми співпраці з національно-культурними товариствами державних органів місцевої влади та місцевого самоврядування.

Абсолютно недослідженою залишається роль національно-культурних товариств під час виборчого процесу. В цьому плані необхідно розглянути взаємовідносини, а також форми взаємодії та співпраці національно-культурних товариств та осередків політичних партій або кандидатів на виборах. У тому числі й участь членів та керівників національно-культурних товариств у виборних перегонах.

Безперечно важливий вплив на вищезгадані процеси та явища мали ЗМІ. Тому необхідно дослідити як ЗМІ у зазначений період висвітлювали проблеми національних меншин, якою була частка матеріалів присвячених національним меншинам Одещини у загальнодержавних, обласних та місцевих, а також у ЗМІ державних та приватних. Особливу увагу слід надати партійній пресі, а також висвітленню політичного життя України в ЗМІ орієнтованих на національні меншини регіону (національній пресі, передачах мовами національних меншин тощо).

Ретельного аналізу також потребують соціально-політичні уподобання представників різних етнічних груп Одещини в їх динаміці. Зокрема, особливості їх самоідентифікації та етнічної самосвідомості, погляди на міжнаціональні стосунки в країні, проблеми етнодержавотворчого процесу, на мовне та релігійне питання, уподобання в питаннях внутрішньо- та зовнішньополітичної стратегії розвитку України. Без урахування результатів таких досліджень не можливий гармонічний розвиток меншитарних етнічних груп держави та їх громадянська консолідація, гармонізація міжетнічних відношень в державі. Більш того, відсутність урахування цього фактору підвищує конфліктогенний потенціал поліетнічних регіонів, який до того ж зростає завдяки діяльності деяких суспільно-політичних сил з боку сусідніх країн¹⁶.

Розглянувши вищезгадані та деякі інші проблеми, пов'язані з місцем національних меншин Одещини в політичній системі України, можна буде як повніше зрозуміти політичні процеси, що відбувалися в регіоні в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., так і вдосконалити знання про життя національних меншин в незалежній Українській державі. Такі дослідження, без сумніву, мають велике не тільки пізнавальне, але й практичне значення.

У статті аналізується місце національних меншин Одещини в політичній системі незалежної України наприкінці ХХ – на початку ХХІ. Автор статті підкреслює велике значення та невивченість проблеми етнополітичного розвитку етнічних груп цього регіону.

The paper analyzed of the status of the minority national groups of Odessa's region into political systems of independency Ukraine in end XX – beginning XXI centuries. The author of paper gives considerable attention to problems of ethnopolitical development of the ethnical groups of this region

Примітки:

1. Бачинский А. Д., Ващенко В. П., Кульчицкий С. В. Изменения административно-территориального деления Одессины (конец XVIII – 1975 г.) //Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. – К., Одесса, 1976. – С. 68-91; їх же. Изменения административно-территориального деления Одессины (конец XVIII – 1975 г.) //Сборник материалов по историческому краеведению Одессины. – Вып. 1. – Одесса, 1992. – С. 53-55.

2. http://ukrcensus.gov.ua/regions/reg_odes/

3. <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/odessa/>

4. Скальковский А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. – Одесса, 1848; його ж. Опыт статистического описания Новороссийского края. – Т. 1-2. – Одесса, 1850 та ін.

5. Державин Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материалы по славянской этнографии. //СБНУН. – 1914. – Кн. 29.

6. Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. – Кишинев, 2004.

7. Шабанов А. В. Сергей Ильич Цветко: судьба и творческий путь этнолога и фольклориста болгарского населения Украины //Проблемы славяноведения. Сборник научных статей и материалов. – Вып. 1. – Брянск, 2000.

8. Загальний огляд праць плідно працюючої у цьому напрямку кафедри археології та етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова див.: Кушнір В. Г., Прісарін О. А., Шабанов А. В. Культурно-побутові процеси на Одещині у ХІХ-ХХ ст. у дослідженнях кафедри археології та етнології України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова у 1999-2003 рр. //Зітські історичного факультету. – Вып. 15. Присвячується 140-річчю Одеського (Новоросійського) університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2004.

9. Шабанов А. В. Етнологічна болгаристика в Одеському (Новоросійському) університеті уроки і перспективи //Зітські історичного факультету. – Вып. 16. – Одеса, 2007; його ж. Этнографические группы болгар Тарутинского района Одесской области //Зітські

исторического факультета. – Вып. 9. – Одесса, 1999; Станко В. Н., Шабанов А. В. *Этнографското изучаване на българите от Южна Украйна в Одеския университет: методика и направление на изследванията* // *Българска етнология*. – 1996. – Кн. 2; Грек И., Червенков Н. *Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще*. – София, 1993; Чийишия: *очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии*. – Одесса, 2003 и др.

10. Шабанов А. В. *Гагаузы: система терминов родства и происхождение народа*. – Одесса, 2002 и др.

11. Шабанов А. В. *Система родства албанцев. 2. Система родства албанцев Украины* // *Записки исторического факультета*. – Вып. 7. – Одесса, 1998.

12. Пригарин А. А. *Субэтнические группы русских Юго-Восточной Европы* // *Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць. Секція 1. Теоретичні проблеми етнології*. – К., 1999; його ж. *Семья у некрасовцев Бессарабии: по материалам ревизских переписей первой половины XIX века* // *Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження*. – Т. 3. – Одеса: Друк, 2002; його ж. *«Пилипони» в Подунав'ї наприкінці XVIII – на початку XIX ст.* // *Записки исторического факультета*. – Вып. 14. – Одесса, 2003; Федорова А. І. *Старообрядницькі общини Південної Бессарабії у XIX – першій половині XX ст.: історико-конфесійний аспект. Автореф. дис. ...канд. іст. наук*. – Одеса, 2005 та ін.

13. Шабанов А. В. *Чувашия дияспора України. Постановка проблеми* // *Лукомор'є: археологія, етнологія, історія Северо-Западного Причорномор'я*. – 2008. – Вып. 2.

14. Чижов Г. П. *Проблема етнологічного і правового визначення статусу етнічних спільнот України в контексті євроінтеграції* // *Проблеми національно-культурної самоідентифікації українців на Півдні і Сході України в контексті етнополітики Європейського Союзу. Матеріали наукової конференції 6 червня 2007*. – Одеса, 2007; його ж. *Етническа структура населення України (на примере Одеської області)* // *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 жовтня 2007 р.)*. – Одеса, 2007; його ж. *Етническі групи Одесцини в контексте етнонаціональної політики України* // *Лукомор'є: археологія, етнологія, історія Северо-Западного Причорномор'я*. – 2008. – Вып. 2.

15. *Толерантність у поліетнічному суспільстві: питання теорії і практики*. – К., 2003.

16. Шабанов А. В., Чижов Г. П. *Конфликтний потенціал українського Причорномор'я в умовах соціально-економічного кризиса* // *Проблеми соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я в умовах фінансово-економічної кризи. Матеріали науково-практичної конференції. Одеса, 3 березня 2009 р. (у друці)*.